

اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

دانشگاه باقرالعلوم (ع)

دانشکده: مدرسی معارف اسلامی (مبانی نظری)

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته مدرسی

عنوان:

عصمت امام از دیدگاه

علامه طباطبایی (ره)

استاد راهنما:

دکتر سید محمود موسوی

استاد مشاور:

دکتر حسن معلّمی

محقق:

طیبه مولائی فر

بهمن ۱۳۸۹

تقدیم به:

روح پاک و مطہر اولیاء و صلحاء و عرفا؛ بالانحصار بہ ساحت مقدس و مصداق اتم انسان کامل، حضرت بتیہ اللہ الاعظم "عجل اللہ تعالیٰ فرجه".

تقدیر و تشکر:

بر خود لازم می‌دانم به مصداق حدیث شریف «من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق» از کلمه عزیزان و سرورانی که در تهیه و تدوین این پژوهش، مریاری و مساعدت فرمودند خصوصاً استاد ارجمند و جناب آقای دکتر موسوی (زید غره) که بارها سمانی ارزنده خویش چراغ راهم بودند و هم چنین از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر معلی که مشاوره این اثر را بر عهده داشتند، تشکر و قدردانی کنم.

چکیده

موضوعی که در این تحقیق بررسی شده است عصمت امام از دیدگاه فیلسوف بزرگ علامه طباطبایی (ره) است. شرایط لازم جهت امامت علم، افضلیت و عصمت است. علوم امام از منابع گوناگونی سرچشمه می‌گیرد که عبارت‌اند از: قرآن، وراثت پیامبر، ارتباط با فرشتگان الهی و روح القدس. علامه طباطبایی مرتبه‌ی عصمتی را که برای انبیاء مطرح کرده‌اند، همان را برای ائمه ثابت می‌داند. عصمت امام باعث سلب اختیار نمی‌گردد و گر نه معصومین باید هیچ فضیلتی بر دیگران نداشتند، بلکه با داشتن عصمت باز اختیار ائمه به جای خود باقی است، رابطه‌ی عصمت با علم امام اینگونه است این علم در ائمه که اثرش همان بازداری انسان از کار زشت و واداری به کار نیک است دائمی و قطعی است و هرگز از آن تخلف ندارد، ادله‌ای که بر اثبات عصمت امام دلالت می‌کند به دو صورت می‌باشد ادله‌ی نقلی و ادله‌ی عقلی، ادله‌ی نقلی (آیات) شامل آیه‌ی ابتلاء (امامت)، آیاتی که کلمه‌ی امام را همراه با وصف هدایت به کار برده، آیه‌ی تطهیر و آیه‌ی اولوالامر می‌باشد. ادله‌ی نقلی (روایات) شامل حدیث ثقلین، حدیث سفینه‌ی نوح و احادیث دیگر می‌باشد، ادله‌ی عقلی شامل نقض غرض الهی، ائمه حافظ شرع، لزوم امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد.

واژگان مهم و کلیدی: علم، امام، عصمت، اختیار، تنزیه، توفیق، صدق، امانت، تبلیغ

فهرست مطالب

مقدمه	۱
طرح تفصیلی تحقیق	۳
۱- بیان مسأله	۴
۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن	۵
۳- سابقه‌ی پژوهش	۵
۴- سؤال اصلی پژوهش	۶
۵- سئوالات فرعی پژوهش	۶
۶- فرضیه پژوهش	۶
۷- پیش فرض‌های پژوهش	۷
۸- اهداف پژوهش	۷
۹- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها	۷
۱۰- روش پژوهش	۷
۱۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها	۸
۱۲- سازمان‌دهی پژوهش	۸
فصل اول: کلیات	۱۰
گفتار اول: مفهوم شناسی	۱۱

- ۱- معنی علم ۱۱
- الف - مفهوم لغوی و اصطلاحی علم ۱۱
- ب - علم در معنای اسم مفعول ۱۴
- ج - علم به معنای آگاهی ۱۴
- ۲- مفهوم امام ۱۵
- الف - امام در لغت و اصطلاح ۱۵
- ب - مفهوم امام در اصطلاح ۱۸
- ج - امامت در اصطلاح متکلمان ۲۰
- ۳- مفهوم عصمت ۲۱
- الف - معنای لغوی و اصطلاحی عصمت: ۲۱
- ب - عصمت در اصطلاح ۲۶
- ج - واژه‌های مرتبط با عصمت ۳۱
- ۱- تنزیه ۳۱
- ۲- توفیق ۳۲
- ۳- صدق، امانت، تبلیغ ۳۳
- فصل دوم: عصمت از دیدگاه علامه طباطبایی (ره) ۳۵
- مقدمه ۳۶
- گفتار اول: شرایط لازم جهت امامت ۳۷
- ۱- علم ۳۷

الف - قرآن.....	۳۹
ب - وراثت از پیامبر.....	۴۰
ج - ارتباط با فرشتگان الهی و روح القدس.....	۴۰
۲- افضلیت.....	۴۱
۳- عصمت.....	۴۵
گفتار دوم: عصمت.....	۴۶
۱- حقیقت و ماهیت عصمت.....	۴۶
۲- قلمرو عصمت.....	۴۹
گفتار سوم: رابطه‌ی عصمت با علم و اختیار امام.....	۵۲
گفتار چهارم: ادله‌ی عصمت.....	۶۰
۱- دلایل نقلی.....	۶۰
الف) آیه‌ی ابتلاء (امامت).....	۶۰
ب) آیه‌ی تطهیر.....	۶۶
دیدگاه‌ها در مورد اهل بیت.....	۶۷
احتمالات در خصوص مراد از رجس در آیه‌ی شریفه و بررسی آن.....	۶۸
ساختار کلمات اهل بیت و رجس در آیه‌ی شریفه.....	۷۲
دلالت آیه‌ی شریفه بر عصمت.....	۷۴
ج) آیه‌ی اولوالامر.....	۷۵
۱- دلایل روایی.....	۹۲

۹۵.....	۲- دلایل عقلی بر عصمت انبیاء.....
۱۰۴.....	فصل سوم: شبهات عصمت.....
۱۰۵.....	مقدمه.....
۱۰۵.....	اشکال اول.....
۱۰۶.....	اشکال دوم.....
۱۰۸.....	اشکال سوم.....
۱۰۹.....	اشکال چهارم.....
۱۱۰.....	اشکال پنجم.....
۱۱۲.....	اشکال ششم: استغفار اهل بیت.....
۱۱۴.....	اشکال هفتم: رابطه‌ی مصایب دنیوی و گناه.....
۱۱۹.....	خاتمه، نتیجه‌گیری.....
۱۲۱.....	منابع و مأخذ.....

مقدمه

حمد و سپاس بیکران خدایی را سزااست که آدمی را در برهوت جهل و بی خبری به خود وانگذاشت و برای راهنمایی وی در فراز و نشیب زندگی هدایت گرانی پاک و معصوم گماشت و برترین درود و سلام الهی، شایسته رهنمایان راهیافته‌ای است که با خلوص و امانت، مسئولیت ابلاغ و تبیین پیام الهی را به عهده گرفته، به لطف و تأیید خداوندی نه در دریافت آن به خطا رفتند و نه هنگام ابلاغ آن، افزایش و کاهش پدید آوردند.

در این تحقیق به مسأله‌ی عصمت امام از دیدگاه مفسر بزرگ علامه طباطبایی (ره) پرداخته شده است.

مسأله‌ی عصمت، پدیده‌ای که پیوسته همپای نبوت و امامت مطرح بوده و بدون آن هدف بعثت و غایت خلقت تحقق نیافتنی شمرده شده است.

آدمی را یارای آن نیست که بدون بهره گیری از امام معصوم و بی خطا راه به سرمنزل مقصود برد و طریق هدایت برگزیند و این حقیقت همان است که در کلام امام علی بن موسی الرضا - علیه السلام - چنین تبیین گردیده است:

«از آنجا که در آفرینش مردمان و نیروها [و استعدادها]ی آنان، آنچه که بطور کامل به مصالحشان رساند وجود نداشت و آفریدگار برتر از آن بود که به چشم ظاهر دیده شود [و

ارتباط مستقیم با وی برقرار گردد]... چاره‌ای جز این نبود که «فرستاده‌ای معصوم» بین او و آدمیان واسطه شود و امر و نهی الهی را به ایشان رساند.^(۱)

بنابراین همچنان که بدون نبوت، قافله‌ی بشریت، به هدفی که از آفرینش او در نظر دارد نمی‌رسد، ابلاغ و تبیین احکام و مقررات الهی توسط رهنمایان غیر معصوم نیز ره به جایی نخواهد برد و بلکه خود موجب گمراهی خواهد شد، از این رو هیچگاه در شرایع الهی مسأله‌ی عصمت نادیده گرفته نشده است.^(۲) و به خاطر همین مسأله لازم است که امامان بعد از پیامبر اکرم(ص) که هادی امت هستند معصوم از هرگونه خطا و اشتباه باشند تا بتوانند جامعه را به سر منزل مقصود برسانند.

در این تحقیق برآنیم که مسأله‌ی عصمت امام را از دیدگاه مفسر بزرگ علامه طباطبایی(ره) بررسی کنیم.

با توجه به اهمیت مسأله عصمت در امام لازم است بدانیم که عصمت امام، امکان آن، حدود آن، دلایل عقلی و نقلی آن و شبهات آن از دیدگاه این مفسر بزرگ چیست؟ امید است تا بتوانیم با تفکر و تعمق در آثار این فیلسوف بزرگ عقیده‌ی خود را در این رابطه مستحکم کنیم و شبهات در این زمینه را که احیاناً ممکن است باعث ضعف اعتقادات شود، برطرف نماییم.

۱- مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، ج ۱۱، چاپ دوم، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ق، ص ۴۰.

۲- یوسفیان، حسن، *پژوهش در عصمت معصومان*، چاپ اول، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، [بی تا]، ص ۱۹.

طرح تفصیلی تحقیق

۱- بیان مسأله

از آنجا که یکی از مهمترین اهداف خلقت انسان رسیدن به کمال و قرب الهی است و انسان‌ها برای رسیدن به این کمال و قرب الهی احتیاج دارند که از طرف خداوند هدایت ویژه شوند، یکی از این راه‌هایی که انسان را هدایت می‌کند و به مقصود می‌رساند از طریق ائمه اطهار می‌باشد که ائمه واسطه‌ی فیض بین خداوند و مخلوقات هستند. برای اینکه ائمه بتوانند انسان‌ها را به درستی هدایت کنند و واسطه‌ی فیض باشند، لازم است که از اوصاف و شرایط ویژه‌ای برخوردار باشند، که یکی از مهمترین ویژگی و اوصافی که ائمه باید دارا باشند صفت عصمت است، که در این باره سؤالات متعددی می‌شود از قبیل اینکه: آیا کسی که رهبری انسان را به عهده می‌گیرد امکان گناه و خطا در گفتار و رفتارش وجود دارد؟ حقیقت عصمت چیست؟ منشأ عصمت چیست و همچنین شبهات زیادی در رابطه با عصمت ائمه مطرح می‌شود. این پژوهش در صدد است که در حد توان علمی نگارنده به بیان مسائل اعتقادی که فحوص و بحث از آن، لازم دینداری است پرداخته و آراء بزرگترین عالم و متفکر دینی معاصر علامه طباطبایی را مورد بررسی قرار دهد. فردی که عالمانه و متفکرانه عمری را با انس به قرآن و معرفت و محبت اهل بیت سپری ساخت.

۲- علت انتخاب موضوع، اهمیت و فایده آن

مشکلات فردی و اجتماعی انسان همیشه ناشی از ضعف مسائل اعتقادی یا عدم توجه به معارف بنیادین اسلام بوده و هست. اگر به حیات و زندگی مادی مسلمانان توجه شود معلوم خواهد شد که غالب آنان از فقدان عقیده مستحکم در این باره رنج می‌برند که یکی از مهمترین این عقاید، که از مسائل اختلافی بین شیعه و اهل سنت است مسأله‌ی عصمت امام است، به طوری که اگر این مسأله حل گردد تمام اختلاف‌ها از میان می‌رود و چون عصمت از مهمترین ویژگی و شرایط امامت است، اگر کسی این ویژگی امام را به طور شایسته درک کند معرفت او نسبت به مقام و عظمت امام بیشتر می‌شود و در نتیجه‌ی این معرفت، شخص دستورات امام را بر خود لازم می‌داند و از او اطاعت بی چون و چرا می‌کند.

۳- سابقه‌ی پژوهش

یکی از کتاب‌هایی که به موضوع عصمت انبیاء و ائمه به طور مفصل پرداخته است کتاب پژوهشی در عصمت معصومان آقای حسن یوسفیان است. این کتاب سه بخش دارد. بخش اول کلیات، بخش دوم عصمت انبیاء و بخش سوم عصمت غیر انبیاء که در بخش سوم عصمت ائمه مطرح شده، که در این قسمت به تمام سئوالاتی که در رابطه با عصمت امام مطرح می‌شود، پرداخته نشده و اینکه این بحث را با دید تفسیری و از نگاه مفسرین شیعه مانند علامه طباطبایی نپرداخته است.

یکی دیگر از کتاب‌ها، کتاب الاعتقادات شیخ صدوق است که پیرامون مسائل اعتقادی بحث شده و باب سی و ششم را به اعتقاد به عصمت انبیاء و ائمه اختصاص داده و نظر شیعه را بیان کرده اما نظر مفسرین شیعه مانند علامه طباطبایی را بیان نکرده است.

۴- سؤال اصلی پژوهش

مفهوم و حقیقت عصمت امام از دیدگاه علامه طباطبایی چگونه است؟

۵- سؤالات فرعی پژوهش

۱. مفهوم لغوی و اصطلاحی عصمت از دیدگاه علامه طباطبایی چیست؟
۲. تعریف عصمت امام از دیدگاه علامه طباطبایی چگونه است؟
۳. قلمرو عصمت از دیدگاه علامه طباطبایی چیست؟
۴. رابطه‌ی عصمت امام با اختیار و علم او چگونه است؟
۵. ادله‌ی نقلی و عقلی بر عصمت امام از دیدگاه علامه چگونه است؟

۶- فرضیه پژوهش

۱. (هر فرضیه به صورت یک جمله‌ی خبری نوشته شود).
۲. از دیدگاه شیعه یکی از شرایط لازم برای امامت، عصمت است.
۳. عصمت ائمه منافاتی با اختیار آنها ندارد.
۴. ائمه از هرگونه خطا و اشتباه مبرا هستند و در همه‌ی مراتب (گفتار و رفتار) عصمت دارند.

۵. دلایل عقلی و نقلی برای اثبات عصمت ائمه وجود دارد.

۷- پیش فرض‌های پژوهش

۱. حجیت عقل، آیات، روایات

۲. اعتقاد به علم ائمه

۳. حکمت و عدالت خداوند

۸- اهداف پژوهش

اهداف علمی این تحقیق آن است که حقیقتاً به عصمت امام اعتقاد یقینی پیدا کنیم و با مسائل مربوط به آن از قبیل قلمرو و مراتب عصمت، ادله‌ی اثبات عصمت امام آشنا شویم. و هدف کاربردی این تحقیق پاسخ دادن به شبهاتی که در زمینه‌ی عصمت امام وارد شده است و در نتیجه‌ی آن محکم شدن اعتقادات افراد در این زمینه و ضرورت خاص این تحقیق مرتبط بودن این مسأله (عصمت امام) با اصول مذهب شیعیان است.

۹- روش گردآوری اطلاعات و داده‌ها

۱. روش گردآوری اطلاعات: کتابخانه‌ای

۲. ابزار گردآوری اطلاعات: فیش

۱۰- روش پژوهش

نوع روش پژوهش: توصیفی و تحلیلی

۱۱- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌ها

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات (تحلیلی - عقلی)

۱۲- سازمان‌دهی پژوهش

این پژوهش مشتمل بر مقدمه و سه فصل و نتیجه است. در فصل اول کلیات مسأله که شامل معنای لغوی و اصطلاحی واژه‌های امام، عصمت و علم است و واژه‌های مرتبط با عصمت چون تنزیه، توفیق، صدق، امانت، تبلیغ بررسی شده است.

در فصل دوم این تحقیق که عصمت از دیدگاه علامه طباطبایی است. در گفتار اول شرایط جهت امامت چون علم، افضلیت و عصمت آورده شده است، گفتار دوم این فصل به تعریف و قلمرو عصمت (رفتار و گفتار) پرداخته است و گفتار سوم این فصل رابطه‌ی عصمت با علم و اختیار امام است و گفتار آخر این فصل به بررسی ادله‌ی عصمت پرداخته است که ادله‌ی عقلی و نقلی (آیات و روایات) بر عصمت امام وجود دارد. فصل سوم این تحقیق به پاسخگویی به شبهات عصمت پرداخته است.

فصل اول:

کلیات

گفتار اول: مفهوم شناسی

در این گفتار به مفهوم شناسی و بررسی معنای لغوی و اصطلاحی واژه‌های مهم تحقیق پرداخته می‌شود از جمله واژه‌هایی که معنا و مفهوم آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد: علم، امام و عصمت می‌باشد.

۱- معنی علم

الف - مفهوم لغوی و اصطلاحی علم

علم در لغت به معنای: «ادراک الشیء، بحقیقته و ذلک ضربان»

یعنی علم به معنای درک چیزی، حقیقت آن می‌باشد و آن دو قسم می‌باشد:

(۱) «ادراک ذات الشیء»: فهمیدن کنه شیء

(۲) «الحکم علی الشیء بوجود شیء هو موجود له، او نفی شیء و هو منفی عنه» پس اول

متعدی به یک مفعول واحد است مثل:

«لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ»^(۱)

و دوم متعدی به دو مفعول می‌باشد مثل:

«عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ»^(۲)

و العلم من وجه ضربان: نظری و عملی علم از وجهی دو قسم است:

۱- انفال/ ۶۰، «شما بر دشمنی آنان مطلع نیستید و خدا به آن‌ها آگاه است».

۲- ممتحنه/ ۱۰، «اگر زنان مومن را با ایمانشان شناختید».